

Bir Berberî Hanedânlık: Muvahhidler (1147-1229)

İlyas UÇAR

Dr. Arş. Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslam

Tarihi Anabilim Dalı

Dr. Research Asistant, KırıkkaleUniversity, Faculty of Islamic Sciences, Department of Siyer-i

Nebi and Islamic HistoryKırıkkale, Turkey

ilyasucar@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7125-8995

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22. 02. 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 02. 06. 2019

Yayın Tarihi / Published: 05. 07. 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue: 7

Sayfa / Pages: 49–64

Atıf / Cite as: Uçar, İlyas. "Bir Berberî Hanedânlık: Muvahhidler (1147–1229)". Kalemname 4 / 7 (July 2019): 49–64

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

www.dergipark.gov.tr/kalemname

Öz: Abbasilerin 750 yılında Emevî hâkimiyetine son vermesinden sonra Mağrib ve Endülüs'te birçok yeni devlet kurulmuştur. Endülüs'te 756'da Endülüs Emevî Devleti, 776'da Rüstemîler, 788'de İdrisîler, 800 yılında Ağlebîler, 909'da Fatımîler 1056 yılında Murabıtlar ve 1121 yılında kurulan Muvahhidler bunlardandır. Murabıtlar ve Muvahhidler birbirleriyle halef-selef olma bakımından ilişki içerisinde olsalar da, Murabıtlar'dan sonra ortaya çıkan Muvahhidler, onlar gibi siyasi ve dini bir oluşum olsa da, onları pek çok noktada eleştirerek ve onlardan pek çok noktada ayrılarak ön plana çıkmışlardır. Muvahhidler h. 6. yüzyılın ortalarından h. 7. yüzyılın ortalarına kadar tarih sahnesinde yer almış olan Berberî bir hanedanlıktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Endülüs, Muvahhidler, Berberi, İbn Tûmert

A Barbary Dynasty: The Mawahids (1147-1229)

Abstract: After the Abbasids ended the Umayyad rule in 750, many new states were established in Maghreb and Andalusia. In Andalusia, the Andalusian Umayyad State in 756, Rustemids in 776, Idrisis in 788, Aglebi in 800, Murabites in 909, Faith in 1056 and Mawahids established in 1121. Although the Mawahids and the Worshipers were in relation to each other in terms of successor-predecessor, Muvahhids who emerged after the Murabites, although they were a political and religious formation, came to the forefront by criticizing them in many points and by separating them from many points. Mawahids h. sixth century Barbary was a dynasty in the stage of history until the mid-7th century.

Keywords: History of Islam, Andalus, Mawahids, Barbary, Ibn Tumert

GİRİŞ

Muvahhid kelimesi, Arapça olup ism-i fâil kalıbından Allah'ı birleyen, O'na hiçbir şekilde eş ve ortak koşmayan kişi anlamına gelen bir sözcüktür.¹ İbn Tûmert kelimeyi bu genel manasından çıkarıp özel bir manada kullanarak kavramlaştırmış ve kendi yazdığı *Tevhîd Risalesi* adlı eserinde "Murâbıtlara karşı kendi yanında yer alan kişileri" *muvaahhid* olarak

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "v-h-d" md. C. LIII, Dâru'l-Meârif, Kahire 1119, s. 4779.

adlandırmıştır.² Onun gayesi ilk kaynaklara dönmek, Kur'an ve hadislerde var olan fikirleri yeni bir şekilde ortaya koymaktır.³

Muvahhidler denilince ilk akla gelen isim kurucuları Ebû Abdullah el-Mehdi Muhammed İbn Tûmert'dir.

İbn Tûmert, Masmûde Berberîlerinden olup Herğa kabilesine mensuptur.⁴ Kaynaklarda çeşitli tarihler verilmekle beraber 474/1080⁵ yılında doğduğu bilinmektedir. Onun hakkındaki bilgilerimiz daha çok doğuya seyahati sonrası çalışmalarıyla ilgilidir.⁶ İlk başta kendi şehrinde sonra Marakeş, Bağdad, Mısır gibi pek çok şehire giderek ilim tahsil etmiştir. Fikirlerinin oluşmasında İmam Gazzâlî'nin büyük etkisi vardır.⁷ İlim hayatına verdiği önemin yanında kaynaklar onun siyasi bir deha olduğu yönünde de bilgi vermektedir.⁸

İbn Tûmert Tlemsan'a geldiğinde Abdulmü'min b. Ali ile karşılaşmış ve onunla ilişkileri kopmayacak şekilde arkadaş olmuştur.⁹ Muvahhidlerin kuruluşu ve şekillenmesinde ikisinin bu dostluğu ve askeri bir zekâyâ sahip olmaları en önemli etken olarak bilinmektedir.¹⁰

1. Muvahhidler'in Doğuşu

Muvahhidler Devleti'nin resmen kurulması, farklı tarihler olmakla beraber İbn Tûmert'in h. 515/1121'de Mehdî unvanıyla biat almasıyla başlamıştır.¹¹ İlk başta Muvahhidlerin halifesi olan Abdulmü'min b. Ali olmak üzere en yakın on arkadaşı, daha sonra da diğer taraftarları ona bir harnup/keçi boynuzu ağacının altında¹² Mehdî olarak biat etmiştir.¹³ İbn Tûmert'in fikirletiyile ve cemaatinin oluşmasıyla tehlikeli bir hal aldığına gören

² Adnan Adıgüzel, **Abdülümün b. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 22.

³ Jean Brignon, "Muvahhidler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. V, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 344.

⁴ Tarık es-Süveydân, **El-Endülüs Tarihi'l-Musavver**, el-İbdau'l-Fikriyye, Kuveyt 2005, s. 338; Arif Aytakin, "İbn Tûmert", *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 425.

⁵ Ömer Musa bu tarihi 1082 olarak kabul etmektedir. Bkz. İzzeddin Ömer Musa, **el-Muvahhidûn fi'l-Ğarbi'l-İslamî Tanzimâtuhum ve Nüzümühüm**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut 1991, s. 35; Merrâkûşî ve Hüseyin Munis ise bu tarihi 1092 olarak vermektedir. Bkz. Hüseyin Munis, **Mevsuatü Tarihi'l-Endülüs**, C. II, Mektebetü Sekafetü'd-Diniyye, Kahire 1996, s. 85; Abdülvahid el-Merrakuşî, **Vesâiku'l-Murabitin ve'l-Muvahhidin**, Mektebetü Sekafetü'd-Diniyye, Bursaid, 1997, s. 69.

⁶ el-Merrakuşî, s.69; W. Montgomery Watt, **Fi Tarihi İsbanya el-İslamiyye**, (Trc. Muhammed Rıza el-Misrî), Beyrut 1998, s. 116; Adıgüzel, s. 23.

⁷ Şinasi Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir 1997, s. 765.

⁸ Munis, s. 86.

⁹ Munis, s. 87.

¹⁰ Aytakin, "İbn Tûmert", *DİA*, C. XX, s. 425.

¹¹ Adıgüzel, s. 34.

¹² Abdurrahman İbn Haldun (ö. 808/1405), **Kitabu'l-İber İvanu'l-Mübteda ve'l-Haber**, C. VI, Mısır 1284, s. 228; Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim b. El-Lü'lü ez-Zerkeşî, **Târihu'd-Devleteyn el-Muvahhidiyye ve'l-Hafsiyye**, Tunus, ts., s. 6.

¹³ Ziya Paşa, **Endülüs Tarihi**, C. I, 1846, s. 188; Süveydân, s. 340.

Murabıtlar onu Merrakeş'e sürmeye niyet etmiş olsalar da çok geç kalmışlardır. O, Murabıtlara sağlam bir darbe vurmak için Tinmal denilen sarp bir mevkiye çekilmiş, onlarla silahlı bir mücadeleye başlamıştır.¹⁴ Muvahhidler, İbn Tûmert'in biat aldığı 515-518 yılları arasında merkez olarak İcîlîz'i kullanmıştır.¹⁵

Biat olayın hemen sonrasında İbn Tûmert'in Murabıtlarla yaptığı ve zaferle sonuçlanan ilk çatışmada 35 muvahhid ölmüştür. İbn Tûmert'in kazandığı bu zafer sonucunda ona güven daha da artmış ve Muvahhidler ordusu, yakın çevrelerindeki yerleşim yerlerine karşı seferler düzenlemeye başlamışlardır.¹⁶ Ancak 524/? yılında Merrakeş'i ele geçirmek maksadıyla Murabıtlara karşı Ebû Muhammed el-Beşîr kumandasıyla 40.000 kişilik bir ordu gönderilmiş, altı ay kadar süren kuşatma başarısızlıkla sona ermiş, Buheyre kasabası civarında yapılan savaşta yapılan hatalar sonucu ordu hezimete uğramış, pek çok asker öldürülmüştür.¹⁷ Bu olaydan kısa bir süre¹⁸ sonra da İbn Tûmert hastalanmış ve 14 Ramazan 524/21 Ağustos 1130'da vefat etmiş, cenazesi Tinmellel'de defnedilmiştir.¹⁹

İbn Tûmert'in ölümünden sonra başkanlığa geçen Abdülmü'min b. Ali²⁰ hareketin dağılmaması ve gücünü kaybetmemesi için İbn Tûmert'in ölümünü üç yıl gizlemiş, bu süre içerisinde mehdi unvanıyla hareket etmiştir.²¹

En uzun süre hüküm süren Abdülmü'min ve sonrasında devleti idare eden halifeler ise şunlardır:

Abdülmü'min b. Ali 1130-1163

Ebû Yakub Yusuf 1163-1184

Ebû Yusuf Yakub el-Mansur 1184-1199

Muhammed Nasır 1199-1213

Ebû Yusuf Yakub es-Sani (Mustansır) 1213-1223

¹⁴ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 765.

¹⁵ Ömer Musa, s. 39; Adıgüzel, s. 40.

¹⁶ Adıgüzel, s. 38.

¹⁷ Aytekin, "İbn Tûmert", *DİA*, C. XX, s. 426.

¹⁸ Zerkeşi bu süreyi 4 ay olarak kabul etmektedir. Zerkeşi, s. 7.

¹⁹ Süveydân, s. 340; Adıgüzel, s. 40; Hüseyin Munis 29 Ramazan'da öldüğünü belirtmiştir. Bkz. Munis, s. 89.

²⁰ Watt, s. 116; Adıgüzel, s. 43; Zerkeşi, s. 7.

²¹ Munis, s. 89; Aytekin, "İbn Tûmert", *DİA*, C. XX, s. 426.

Abdulvâhid Mehlû' 1223-1224

Ebû Muhammed Abdullah el-Adil 1224-1227

Ebü'l-Adil İdris el-Me'mun 1228-1232

Ebû Muhammed Abdulvahid er-Reşid 1232-1242

Ebü'l-Hasan Ali es-Said 1242-1248

Ebû Hafis (el-Murtaza) 1248-1266

Ebü'l-Ala İdris (Ebû Debbâs) 1266-1269²²

Muvahhidlerin ?/1147 yılında Endülüs'e geçmiş olmalarına bakarak hem geçişte hem de dönem içerisinde İbn Tûmert'ten çok Abdülmümin'in ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bazı kaynaklarda hakiki manada Muvahhid Devleti'nin kurucusu Abdülmümin b. Ali sayılmıştır.²³ Çünkü İbn Tûmert hem dini hem de siyasi manada bir mezheb/devlet kurmaya muvaffak olamamıştır.²⁴

Abdülmümin b. Ali 487/? yılında Tlemsan²⁵ yakınlarındaki Tâcert/Tâcre köyünde doğmuştur.²⁶ Gençliği Kur'an tilaveti ve ilmî çalışmalarıyla geçmiş, tahsilini hocası İbn Tûmert'ten tamamlamıştır. Üstün zekâsı ve parlak fikirleriyle ön plana çıkan Abdülmümin hocasının gözüne girmiş ve aldığı görevler ile büyük bir fatih ve büyük bir idareci olarak tarihe adını yazdırmıştır.²⁷

Abdülmümin b. Ali, İbn Tûmert'in tohumlarını attığı ve bir cemaat haline getirdiği topluluğun devlet haline gelebilmesi için her şeyi yapmaya çalışmıştır. Mesela, Havas ve Avam meclisi olarak çalışan iki meclisi tek bir meclis haline getirmiştir.²⁸ İlim erbabına geniş bir hürriyet tanımış, ilim ve fennin gelişmesi için gayret sarfetmiştir. Cebel-i Tarık Boğazı'nın Endülüs yakasında Abdülmümin'in adını ölümsüzleştiren eserlerden biri olarak tarihe

²² El-Merrâkûşî, s. 67-68; Brignon, s. 342; Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 772.

²³ Şâkir Mustafa, *el-Endelüs fi't-Târîh*, Menşurâtü Vezâratî's-Sekâfe, Şam 1990, s. 102; Abdülkerim Özeydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 274.

²⁴ Munis, s. 95.

²⁵ Cezayir'in batısında yer alan bir şehirdir.

²⁶ Ebu Bekir Sanhacî Meknî Beyzak, *Kitabu Ahbâri'l-Mehdi İbn Tûmert ve İbtidâi Devleti'l-Muvahhidin*, (Yay. Levi Provençal, Paris 1958, s. 55; Süveydân, s. 341.

²⁷ Özeydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, s. 274.

²⁸ S. Muhammed İmadüddin, *Endülüs Siyasi Tarihi*, (Trc. Yusuf Yazar), Ankara 1990, s. 313; Özeydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, s. 274.

geçen²⁹ Cebel-i Feth adından bir kasır inşa ettirmiştir.³⁰ Ardından 1146 yılında Merrakeş'e girmiş ve Murabıtların lider olan İshak b. Ali b. Taşfin'i öldürmüş böylece Murabıtlara son vermiştir.³¹ Taşfin'in başı Tinmellel'de bulunan İbnTûmert'in mescidi götürülmüş ve orada bulunan bir ağaca ibret olması açısından asılmıştır.³²

Merrakeş'i ele geçirdikten sonra bazı Müslümanlar halifeye haber göndererek Endülüs'ü ele geçirmesinin tavsiye ettiler ve onu bu konuda teşvik ettiler. Çünkü Endülüs parçalanmış ve kargaşa içindeydi.³³ Bu durumdan faydalanan Abdülmümin b. Ali Endülüs'e adım adım girmeye başladı. Aslında geçiş tarihini her ne kadar 1147 olarak kabul etsek bile 1140'lı yıllardan itibaren Endülüs'te bazı yerlerin Muvahhidlere bağlanmaya başladığını ifade etmeliyiz.³⁴

Muvahhidler, Endülüs'e geçmelerinden itibaren Müslümanları buradan atmaya çalışan Hıristiyan güçlere karşı durmaya çalışmış, H. 552/1157 yılında, Hıristiyanların eline geçmiş olan Meriyye muhasara edilmiş ve 7 ay süren bu muhasara sonunda zor durumda kalan Hıristiyanlar teslim olmuşlardır. Bundan sonra Muvahhidler, Meriyye kalesini ve çevresindeki bölgeyi geri alarak Endülüs'te ve Mağrib'de büyük bir prestij sağlamışlardır.³⁵

²⁹ Adıgüzel, **Abdülmümin b. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti**, s. 230.

³⁰ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 766.

³¹ Munis, s. 97.

³² Beyzak, s. 98; İzârî, İbn, Merrakuşî, **Beyânu'l-Muğrib fi Ahbârî'l-Endülüs ve'l-Mağrib, Kısmu'l-Muvahhidîn**, (Yay. M. İbrahim Ketânî, M. Züneyber, M. B. Tavit, A. Zemâme), Paris, 1948, s. 21.

³³ Özaydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, s. 275.

³⁴ Adnan Adıgüzel, "Muvahhidler Devletinin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi: İdris b. Ya'kub Me'mun Dönemi", *EKEV*, Yıl: 17 Sayı: 55, s. 4.

³⁵ Süveydân, s. 345; Adıgüzel, "Muvahhidler Devletinin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi: İdris b. Ya'kub Me'mun Dönemi", s. 4.

Resim-1 Meriyye kalesinin ele geçirilişini gösteren bir minyatür. (Süveydân'dan)

Muvahhidler Endülüs'e geçmelerinden sonra, buradaki Müslüman liderlerle görüşmeler yaparak kendilerine itaatlerini sağlamaya çalışmışlardır. Başlangıçta iyi bir şekilde ve heyecanla başlayan görüşmeler zamanla bazı aksaklıklarla sekteye uğramış, anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve sonunda Muvahhidler Endülüs'te Müslümanların yaşadığı birçok yeri işgal etmiş olan Hıristiyanlarla birlikte bazı Müslüman liderlerle savaşmak zorunda kalmışlardır. Bu anlamda Muvahhidlerin Endülüs'te hâkim olmaya başladıkları dönemde buradaki en önemli liderler, İbn Gâniye, İbn Hamuşk ve İbn Merdeniş olmuştur.³⁶ Hatta İbn Hamuşk ve Ahmed b. Merdeniş, Muvahhidlerin Endülüs'te en çok uğraşmak zorunda kaldığı Müslüman liderler olmuştur.³⁷

Abdülmü'min b. Ali 4 Kasım 1158'de Tunus'u zaptetmiş,³⁸ 1160 yılında Daniş, Trablusgarb, Mehdiyye şehirleri alınmış ve başkent İşbiliye'den Kurtuba'ya taşınmıştır.³⁹ Bu tarihten sonra Abdülmü'min b. Ali, Merrakeş'e geri dönmüş. Böylece Trablusgarp'tan Sûs'a kadar uzanan bölge, İslam tarihinde ilk defa tek kişinin siyasi otoritesi altına girmiştir.⁴⁰

Hicri 558/1163 yılında Abdülmü'min vefat etmiş yerine oğlu Ebû Muhammed Abdullah geçmişse de göreve ehliyetsiz görüldüğünden saray mensupları tarafından tahttan indirilerek yerine üçüncü oğlu Ebû Yakub Yusuf getirilmiştir.⁴¹

İyi bir asker ve idareci olan Ebû Yakub Yusuf zamanında birçok yer fethedilmiştir. Onun zamanında Muvahhid askerleri özellikle Katalonya gibi kuzey devletleriyle savaşmıştır.⁴²

İmarete önem veren Ebû Yakub, Mitula'da büyük bir kule, İşbiliye'de büyük bir cami ve çok sayıda mektep, medrese, hamam ve köprü yaptırmıştır.⁴³

³⁶ Adıgüzel, s. 123.

³⁷ Adıgüzel, s. 125. Mesela, İbn Merdeniş Endülüs'ün doğu kısmına hakim idi ve Hıristi-yanlarla ilişkisi çok iyiydi, onların da yardım ve desteğini alarak 1172 yılına kadar Muvahhidleri uğraştırmış ve asla boyun eğmemiştir. Özeydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, s. 275.

³⁸ Özeydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, s. 275.

³⁹ Süveydân, s. 346; Özeydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, s. 275.

⁴⁰ Özeydın, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, s. 275.

⁴¹ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 766.

⁴² Mustafa, s. 106.

⁴³ İmadüddin, s. 314; Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 772.

Resim-2 Muvahhidler döneminde Hıristiyanlar tarafından Müslüman işçilere yaptırılmış bir kasır. (Süveydân'dan)

Ebû Yakub Yusuf'un ölümünün ardından ?/1184 yılında tahta lakabı el-Mansur olan Ebû Yusuf Yakub geçmiştir. El-Mansûr, başlangıçta kendi ailesinden bazılarının muhalefetiyle karşılaşsa da onları ilk planda susturmayı başarmıştır.⁴⁴

Mansur, hanedanın en büyük hükümdarı olarak bilinmektedir. Onun döneminde vergiler azaltılmış, rüşvet ve hediye kabulü yasaklanmış, emniyet sağlanmış, eski kaleler onarılmış, yollar boyunca kuyular kazdırılıp, hanlar yaptırılmıştır.⁴⁵ İmar konusunda babasından daha ileri giden Ebû Yusuf Yakub, Merrakeş'te bir hastahane, Ulu Camii ve Kütübiyyûn Camii'ni, Rabat'ta Hasan Camii'ni, İşbiliyye'de Ulu Camii'ni ev Melviye (Giralda)⁴⁶ adıyla meşhur minareyi yaptırmış,⁴⁷ ayrıca Ribât el-Feth ve Hisn el-Ferac adında iki yeni şehir kurmuştur.⁴⁸

⁴⁴ Mehmet Özdemir, "Ebû Yusuf el-Mansûr", *DİA*, C. X, İstanbul 1994, s. 265.

⁴⁵ İmadüddin, s. 315.

⁴⁶ Ebu Yusuf Yakub zamanında yapılan mimari bir harika olan Giralda, zaman içerisinde Hıristiyanların yaptığı değişiklikler ile bu hale dönüşmüştür. Kulenin üçte ikisi Muvahhidler dönemine ait eski minare olup geri kalan üçte biri (üst kısmı) ise İspanya Rönesans mimarisine aittir. Bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Giralda>, 21.01.2014.

⁴⁷ Özdemir, "Ebû Yusuf el-Mansûr", *DİA*, C. X, s. 266.

⁴⁸ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 772.

Resim-3 Rabat'taki Hasan Camii (İbn Sahibusalât'tan)

Bu dönem, Hıristiyanlar ile şiddetli çatışmaların yaşandığı bir süreçtir. Elde edilen zaferler sonucu askerler hem moral kazanmış hem de dağıtılan ganimetler ile memnun olmuşlardır.⁴⁹ Kazanılan en büyük zaferlerden biri olan Arak/Erek savaşı sonrası dengeler değişmiş, Hıristiyanlar arasında kargaşa başgöstermiş,⁵⁰ bunun üzerine VIII. Alfonso barış istemek zorunda kalmış ve taraflar arasında beş yıl süreli yeni bir antlaşma imzalanmıştır.⁵¹

Ebû Yakub Yusuf başarılı ve zaferle dolu 15 yıllık hükümrânlığı sonucunda 595/1199 yılında vefat etmiştir. Bu dönemde Endülüs çok büyük bir değişme ve gelişme yaşamıştır. Ancak kendisinden sonra görevi devralan oğlu Muhammed Nasır aynı başarıyı sürdürememiştir. Nâsır tahta geçtiğinde yirmi yaşındadır.⁵² Babası gibi mahir ve becerikli

⁴⁹ Süveydân, s. 363.

⁵⁰ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 768.

⁵¹ Özdemir, "Ebû Yusuf el-Mansûr", *DİA*, C. X, s. 266.

⁵² Süveydân, s. 365.

olmaması sebebiyle ülkede sıkıntılar başladığı için hanedanlığın düşüşünün sorumluları arasında en önde gelen isimlerden biri olarak bilinmektedir.⁵³ Çünkü 607/1211 Hıristiyanlarla yapılan İkâb savaşında yaşanan hezimet ve pek çok Müslümanın katledilmesi bu döneme rastlamaktadır. Buna rağmen Ebû Yakub Yusuf'un ölümünden sonra akrabalar arasında saltanat kavgaları başlamış, öyle ki eski günler özlenir olmuştur.⁵⁴

Muvahhidler Devleti, çok uzun ömürlü olmadığı halde (1121-1269), siyasî, askerî, ekonomik, kültürel ve medenî alanlarda ortaya koyduğu sistemin etkisi, kendinden sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Felsefe, tıp, mühendislik, mimarlık, büyük gemi yapımı gibi alanlardaki büyük adımlar yanında, sosyal, siyasal ve ekonomik hayata büyük bir canlılık yaşanmış,⁵⁵ örneğin şeker kamışı ziraatine önem verilerek su tesisleri, silah imalathaneleri kurulmuştur.⁵⁶

2. Muvahhidler'de İdarî, Sosyo-Kültürel Hayat

Muvahhid hükümdarları, cemiyeti 10 farklı sınıfa ayırmıştır. İlk üç sınıf, devlet teşkilatında ve idarede etkili olması açısından önemlidir. Bunlar:

I. Onlar Meclisi: Mehdi'nin çevresinde bulunan ve itimat ettiği en yakın 10 kişiyi temsil etmektedir.

II. Elliler Meclisi: Berberî bir hanedan özelliği olmasından dolayı, Berberî ileri gelenlerinin oluşturduğu topluluktur.

III. Yetmişler Meclisidir.⁵⁷

Muvahhidler döneminde hükümdarlar, ülke yönetiminde I. Tabakada yer alan 10 kişiyle çalışır, bunlara "vezir" denirdi. Bu vezirlerin en büyüğüne ise "hâcip" denilirdi.⁵⁸

Endülüs'te otların ve tıbbî malzeme olacak maddelerin çok olmasından dolayı ilaç sanayi ve aktarlık da oldukça yaygındır. Caddelerde ve çarşılarında pek çok attar ve eczane

⁵³ İmadüddin, s. 318.

⁵⁴ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 769.

⁵⁵ Adıgüzel, s. 171; Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 769.

⁵⁶ Brignon, s. 355; Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 772.

⁵⁷ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 771.

⁵⁸ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 771.

görmek mümkündür.⁵⁹ Çarşılarda ayrıca çeşit çeşit meyveler, sebzeler, tavşan, kuş gibi çeşitli hayvanlar, tereyağı, bal, süt, peynir gibi gıda malzemeleri satılmaktadır.⁶⁰ Abdülmü'min b. Ali ilk defa araziye musaha ve tahrir tabii tutmuştur.⁶¹

İslam düşünce tarihinde önemli yere sahip olan İbn Rüşd ve İbn Tufeyl başta olmak üzere birçok bilim adamı bu dönemde yetişmiştir.⁶² İbn Tufeyl, Abdülmü'min'in oğullarından birine katiplik yapmış daha sonra gelen Muvahhid halifelerinin ise hekimliğini yürütmüştür.⁶³ Yahudi bir filozof olan ünlü Musa b. Meymun da bu dönem de yaşamıştır.⁶⁴

Muvahhid mimari faaliyeti en fazla askeri amaçlı bina yapımında yoğunlaşmıştır. Günümüze kalan çok sayıdaki kale ve şato benzeri tahkimatlı bina Güney İspanya'da sıklıkla rastlanan eserlerdir.⁶⁵

Muvahhidler döneminde İbn Haface, İbnü'z - Zekkak, Rusaff, İbn Sehl, Ebü'l-Beka er-Rundî, gibi şairler yetişmiştir.⁶⁶ Oysa Murabıtlar döneminde ne felsefeye ne de edebiyata yeterince ilgi gösterilmiş, hatta Endülüs'ün en önemli şairlerinden biri olan Baki, aç olarak şehir şehir dolaştığı ifade edilmiştir. Yine bu dönemde İşbiliyyeli Malik b. Vuheyb felsefe çalışmaya niyetlenmiş ancak hayatının tehlikeye girdiğini görünce bundan vazgeçip, din bilimlerine yönelmiştir.⁶⁷

Murâbıtlar döneminde bazı eserlerin yasaklanması ve bu anlamda Gazâlî'nin eserlerinin yakılmasına kadar giden bir tutuculuk bu dönemde aşılmıştır. Muvahhidler döneminde ise insanlar Kur'an ve Sünnet'e dayalı olarak düşünmeye teşvik edilmiş, bu esaslara göre yeni ve canlı bir dinî ve siyasî düşünce atmosferi oluşturulması için gayret edilmiştir.⁶⁸ İlme, kitaba önem verildiği gibi bu dönemde kitap ciltleme mesleği de yaygınlaşmıştır.⁶⁹

⁵⁹ İsmet Abdullatif Dendeş, *El-Endelüs fî Nihâyeti'l-Murâbitîn ve Müstehilli'l-Muvahhidîn Asri'-Tavâifi's-Sânî*, Daru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut 1988, s. 188.

⁶⁰ Dendeş, s. 199.

⁶¹ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 771.

⁶² İbn Rüşd ve İbn Tufeyl'in bu dönemdeki etkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. S. Hayri Bolay, *Endülüs'te Gelişen Düşünce Hayatı ve Batıya Tesirleri*, "Endülüs'ten İspanya'ya", Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 49-61.

⁶³ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. IV, Çağ Yayınları, İstanbul 1998, s. 502.

⁶⁴ Süveydân, s. 354.

⁶⁵ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, C. XI, İstanbul 1995, s. 228.

⁶⁶ Süveydân, s. 345; Adıgüzel, "Muvahhidler Devletinin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi: İdris b. Ya'kub Me'mun Dönemi", s. 5; Özdemir, "Endülüs", *DİA*, C. XI, s. 220.

⁶⁷ İmadüddin, s. 309.

⁶⁸ Adıgüzel, s. 172.

⁶⁹ Dendeş, s. 187.

3. Muvahhidlerin Son Günleri

Muvahhidler'in son kırk yılı ayakta kalma mücadelesi ile geçmiş, bütün güç kaynakları tükenmeye başlamıştır.⁷⁰ Yapılan tüm canlanma ve ayaklanma girişimlerine rağmen istenen gelişme gerçekleştirilememiş, zayıflamanın sonucu olarak Tunus ve civarında Hafsîler, Cezayir' de Abdülvadîler, Fas'ta ise Merînîler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁷¹

Muvahhidlerin çöküşünden sonra bütün bir İspanya'da karışıklık dönemi başlamıştır. Muvahhid hükümdarlar, İspanya'daki durumlarının zayıflığı yüzünden İspanya'yı Fas'tan idare etmişlerdir.⁷² Bunun doğal sonucu olarak da 1227-1250 yılları arasında Kurtuba, İşbiliye, Belensiye, Ceyyan, Tuleytula, Sarakusta, Maride, Mursiye gibi bazı İslam şehirleri birbiri ardına Hıristiyanların eline geçmiştir. Müslümanların elinde sadece Gırnata ve civarı kalmıştır.⁷³

Muvahhidler'in Endülüs'teki idare merkezleri olan İşbiliye'de yaptıkları binalardan geriye hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Ebû Ya'kub Yusuf b. Abdülmü'min'in emriyle 1171-1176 yılları arasında yapılan ve bazı bölümleri dışında tamamen ortadan kalkmış olan İşbiliye Ulucamii'nin⁷⁴ yerinde bugün bir katedral bulunmakta ve caminin Kurtuba Ulucamii'nin bir benzeri olduğu bilinmektedir.⁷⁵

⁷⁰ Brignon, s. 364.

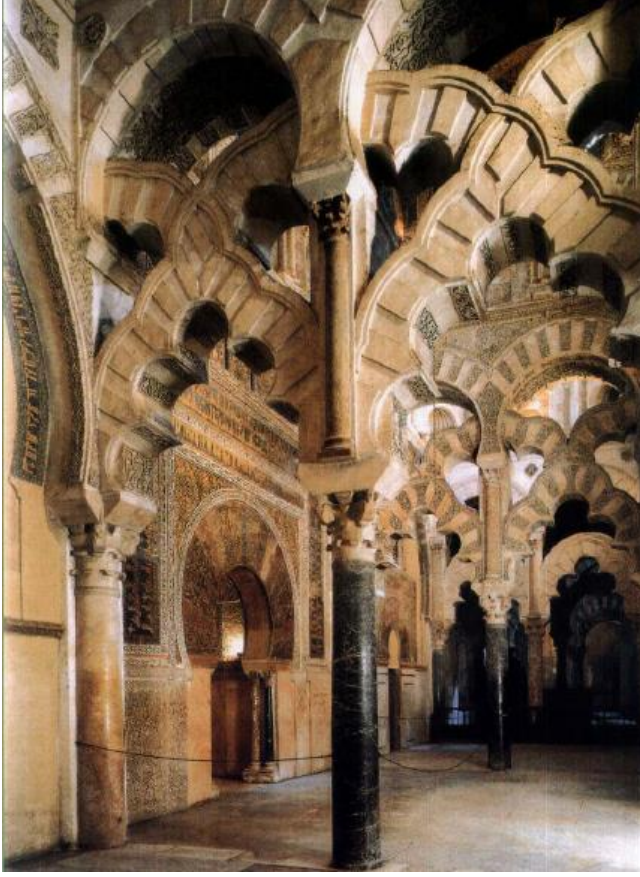
⁷¹ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, C. XI, s. 216.

⁷² İmadüddin, s. 320.

⁷³ Mehmet Özdemir, *Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar*, "Endülüs'ten İspanya'ya", Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 28.

⁷⁴ Altundağ, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, s. 772.

⁷⁵ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, C. XI, s. 227

Resim-3 Kurtuba Ulu Camii (İmadüddin'den)

4. Sonuç

Muvahhidler, Kuzey Afrika'da başlayıp Endülüs'te yaklaşık bir asır süren berberî hanedanlığı olarak belki de döneme damgasını vurmuş, isminden ve kurucusu olan İbn Tûmert'in hayat anlayışından da anlaşılacağı üzere taraftarlarına sürekli tevhid akidesini telkin etmiş, ilmî ve fikrî alanda genel olarak herkese büyük özgürlük tanımıştır. İbn Rüşd, İbn Tufeyl gibi mütefekkir ilim adamlarının bu dönemde yetişmesi de bu özgürlük anlayışının bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Özellikle İbn Tûmert'ten sonra gelen ilk üç halife döneminde zirve yapan ve altın çağını yaşayan Muvahhidler, bulunduğu konum itibariyle devamlı Hıristiyanlar ile mücadele içinde olmuş, Haçlıların Endülüs'teki Reconquista⁷⁶ çabalarına engel olmaya çalışmış ve Hıristiyan

⁷⁶ Reconquista, Endülüs döneminde İber Yarımadasındaki Hıristiyanların, Müslümanların yarımadaadaki varlıklarını ortadan kaldırma amaç ve çabalarına verilen addır. Reconquista İspanyolca "yeniden fetih" anlamına gelir.

bir coğrafyada Müslümanlığı uzun süre temsil etmesi noktasında diğer devletlere de örnek olmuştur. Ancak yaşanan bu mücadeleler sonucunda bir dönem gelmiş ve tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmıştır.

Özellikle mimari, askeri, sanat ve kültür alanında kendisinden sonrakilere öncülük yapmış olan Muvahhidler, günümüze değişerek de olsa gelen pek çok eseri ile Endülüs'te hala izlerini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Adnan, *Abdülmümin b. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

-----, "Muvahhidler Devletinin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi: İdris b. Ya'kub Me'mun Dönemi", *EKEV*, Yıl: 17 Sayı: 5, s. 1-19.

-----, "Muvahhid Halifesi Abdülmümin'in Yönetim Anlayışı", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: V, Nisan 2011, s. 70-86.

Altundağ, Şinasi, "Muvahhidler", *İA*, C. VIII, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir 1997.

Aytekin, Arif, "İbn Tûmert", *DİA*, C. XX, İstanbul 1999.

Beyzak, Ebû Bekir Sanhaçî Meknî (ö. ? 555/1160), *Kitabu Ahbâri'l-Mehdi İbn Tûmert ve İbtidâi Devleti'l-Muvahhidîn*, (Yay. Levi Provençal, Paris 1958.

Bolay, S. Hayri, Endülüs'te Gelişen Düşünce Hayatı ve Batıya Tesirleri, "Endülüs'ten İspanya'ya", Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

Brignon, Jean, "Muvahhidler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

Dendeş, İsmet Abdullatif, *El-Endelüs fi Nihâyeti'l-Murâbitîn ve Müstehilli'l-Muvahhidîn Asri'-Tavâifi's-Sânî*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1988.

İbn Haldun, Abdurrahman (ö. 808/1405), *Kitabu'l-İber İvanu'l-Mübteda ve'l-Haber*, Mısır 1284.

İbn İzârî, Merrakuşî (ö. 695/1295), *Beyânu'l-Muğrib fi Ahbâri'l-Endülüs ve'l-Mağrib, Kısmu'l-Muvahhidîn*, (Yay. M. İbrahim Ketânî, M. Züneyber, M. B. Tavit, A. Zemâme), Paris, 1948.

İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, C. LIII, Dâru'l-Meârif, Kahire 1119.

İbn Sâhibussalât, Abdulmelik b. Muhammed (ö. 594/1198), *el-Mennu bi'l-İmameti ale'l-Mustadafine bien Caalehumu'llahu Eimmeten ve Caalehumu'l-Vârisîn*, (Yay. Abdulhadi et-Tâzî), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut-1987.

İmadüddin, S. Muhammed, *Endülüs Siyasi Tarihi*, (Trc. Yusuf Yazar), Ankara 1990.

el-Merrakeşî, Abdülvahid (ö. 621/1224), *Vesâiku'l-Murabitin ve'l-Muvahhidin*, Mektebetü Sekafettü'd-Diniyye, Portsaid 1997.

Munis, Hüseyin, *Mevsuatü Tarihi'l-Endülüs*, Mektebetü Sekafeti'd-Diniyye, Kahire 1996.

Mustafa, Şâkir, *el-Endelüs fi't-Târîh*, Menşurâtü Vezâratî's-Sekâfe, Şam 1990.

Ömer Musa, İzzeddin, *el-Muvahhidûn fi'l-Ğarbi'l-İslamî Tanzîmâtuhum ve Nüzümühüm*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut 1991.

Özaydın, Abdülkerim, "Abdülmümin el-Kûmî", *DİA*, C. I, İstanbul 1988.

Özdemir, Mehmet, Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar, "Endülüs'ten İspanya'ya", Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

-----, "Endülüs", *DİA*, C. XI, İstanbul 1995.

-----, "Ebû Yusuf el-Mansûr", *DİA*, C. X, İstanbul 1994.

es-Süveydân, Tarık, *El-Endülüs Tarihi'l-Musavver*, el-İbdau'l-Fikriyye, Kuveyt 2005.

Watt, W. Montgomery, *Fî Tarihi İsbanya el-İslamiyye*, (Trc. Muhammed Rıza el-Mısırî), Beyrut 1998.

Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1998.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. El-Lü'lü, *Târîhu'd-Devleteyn el-Muvahhidiyye ve'l-Hafsiyye*, Tunus, ts.

Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, 1846. C. I-II.

WEB ADRESLERİ

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Giralda>, 21.01.2014.